

Решетняк О. О.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Швидка Н. В.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПАРАДИГМА ВЕРБАЛІЗАТОРІВ КАТЕГОРІЙНОЇ ОПОЗИЦІЇ ВІРА / НЕВІРА

Стаття присвячена вивченню функціонуванню парадигми вербалізаторів категорійної опозиції віра / невіра. Досліджено її статус і особливості в українськомовному узусі. Серед біблійних концептів як репрезентантів загальнолюдських цінностей особливе місце посідає універсальна есхатологічна опозиція віра / невіра, оскільки функціонує в концептосферах багатьох народів. Для українського етносу, який завжди був носієм високої духовності, значущим насамперед є і в подальшому буде морально-етичний код. Кодифікуючи інформацію про менталітет індивіда, морально-етичні норми соціуму, такі концепти моделюють поняттєво-особистісну лауну суб'єкта концептуалізації. Такими субстанціями можна вважати семантичні ознаки категорійних понять віра / невіра. На сьогодні, коли триває українсько-російська війна, постає нагальна потреба в чіткій структуризації маркерів дефініцій віра / невіра.

Ономасіологічний напрям дослідження номінативних одиниць зумовлює виявлення основних значень концептуальної бінарми віра / невіра, окреслення міжконцептуальної конекції, у системі якої вони функціують. Неоднозначне наповнення значення біблійних концептів децю компенсує їх здатність оприявлювати свою семантику завдяки системі символом з антропомічними компонентами. Мовні вербалізатори концепту віра є маркерами меліоративного оцінювання біблійних образів, які декларують позитивний модус. Мовні вербалізатори концепту невіра як компонента бінарми віра / невіра є маркерами пейоративного оцінювання біблійних образів. Поєднання номінативної та концептуальної функцій спричинене нівелюванням предметної номінації, підпорядкуванням її певного значення концептуальному змісту, водночас предметне позначення уточнює вербалізоване наповнення концепту завдяки метафоризації.

Ключові слова: *символема, вербалізатори, віра, невіра, пейоративне та меліоративне оцінювання.*

Постановка проблеми. Серед біблійних концептів як репрезентантів загальнолюдських цінностей особливе місце посідає універсальна есхатологічна опозиція віра / невіра, оскільки функціонує в концептосферах багатьох народів. Для українського етносу, який завжди був носієм високої духовності, значущим насамперед є морально-етичний код. Кодифікуючи інформацію про менталітет індивіда, морально-етичні норми соціуму, такі концепти моделюють поняттєво-особистісну лауну суб'єкта концептуалізації. Такими субстанціями можна вважати семантичні ознаки категорійних понять віра / невіра.

Аналіз останніх досліджень. Лінгвокультурні концепти неодноразово були об'єктом наукових студій М. Алефіренка, О. Близнюка, І. Голубовської, О. Задорожньої, В. Карасика, В. Кононенка, В. Маслової, П. Мацькова, А. Пікалової, О. Селіванової, О. Цапок, В. Яковлевої та ін. Систематизації та науковому аналізу української фра-

зеології присвятили праці Г. Бурдіна, І. Вудвуд, М. Демський, Л. Запорожець, А. Коваль, В. Кононенко, О. Куцик, Т. Мороз, Л. Ткач, Л. Шевченко та ін. Науковці концепт визначають як умовну ментальну одиницю, спрямовану на комплексне дослідження мови, свідомості й культури. На сьогодні ще є нагальною потреба концептуально-семіотичного осмислення домінантних універсальних концептів як сегментів українськомовної картини світу, здійснюваного на підґрунті порівняльної інтерпретації в біблійному й лінгвістичному дискурсах для з'ясування прототипних, стереотипних й асоціативних значень.

Метою статті є дослідження умов функціонування парадигми вербалізаторів категорійної опозиції віра / невіра в українському узусі. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити біблійні репрезентанти зазначеної опозиції; 2) окреслити категоріальну парадигму вербалізаторів категорійної опозиції віра / невіра в україн-

ському узусі; 3) виокремити семантичні різновиди фразеологізмів, що репрезентують категорійну опозицію віра / невіра в українському узусі.

Виклад основного матеріалу. Абстрактній лексиці звичайно притаманна антонімія, оскільки вона зумовлена поляризацією певного семантичного простору. Абсолютним антонімом поняття *віра* є номен *невіра*, який у лексикографії потрактовують як: „1. Відсутність віри, впевненості, переконаності в чому-небудь. 2. Недовірлива, маловірна людина. 3. Нехристиянин або той, хто не вірує в Бога; безбожник. *Невірний*. 1. Непостійний, нетвердий у поглядах, стосунках з ким-небудь; який порушує вірність; зрадливий. 2. Який викликає сумнів, недовір'я; оманливий, ненадійний... 6. Який не довіряє іншим; схильний до недовір'я. 7. Який визнає іншу у порівнянні з ким-небудь релігію” [5, с. 265–266].

Сукупність символічних значень окреслених біблійних антропонімів у структурі фразеологізмів може бути менш виразною, визначення мотивувальної бази стійкого звороту, її семантичної організації виявляє домінуючу ознаку символіки й водночас перетворює на концептуальне узагальнення. Зміст концепту *віра* визначають не лише асоціативні зв'язки з іншими концептами, а й опозиційні відношення щодо категорії *невіра*. Таку опозицію насамперед вияскравлює фразеологізована символіка *Каїн і Авель* – убивця і його жертва. Прототипи й концепт єднає відповідна семема, переосмислення якої демонструє така семантична прогресія – до семіми *невіра*: *Каїн* → маловір'я → бездуховність → гріх → злочин → убивця; до семіми *віра*: *Авель* → міцна віра → любов до Творця → праведність → невинна жертва.

Ономасіологічний напрям дослідження номінативних одиниць зумовлює виявлення основних значень концептуальної бінарми *віра / невіра*, окреслення міжконцептуальної конекції, у системі якої вони функціують, це й зумовлює аналіз процесу формування концепту від первинних уявлень до цілісного образу, до сформованого поняття, зрештою – до власне концепту. Такий аналіз передбачає з'ясування внутрішньої форми домінуючих біблійних символів із семіми *віра/ невіра*, тобто визначення їхніх етимонів.

Неоднозначне наповнення значення біблійних концептів дещо компенсує їх здатність оприявлювати свою семантику завдяки системі символів з антропонімами компонентами. Мовні вербалізатори концепту *віра* є маркерами меліоративного оцінювання біблійних образів, які деклару-

ють позитивний модус. Біблійний концепт *віра* залучає до конфігурації певні прецедентні оніми: Авель, Єремія, Давид, Ной, Йов, Лазар, апостол Павло, Марія Магдалина тощо (табл. 1).

Отже, виокремлені одиниці з антропонімом компонентом вважаємо маркерами сакрального концепту *віра*. Фразеологізовані символи, попри різне поняттєве наповнення цього концепту, репрезентують тотожну біблійну (символьну) семантику, оскільки такі одиниці маніфестують універсальні духовні поняття.

Серед окреслених вербалізаторів концепту *віра*, які зазнали вторинного переосмислення й залучені до фразеологічної площини із трансформованим значенням, заслуговують на увагу біблійні символи *Давид і Голіаф* та *Марія Магдалина*. Абстрактній типізації біблійних концептів через неможливість чіткого уявлення про них притаманні певні стадії переосмислення, які оприявлюють гносеологічну метафоричність як підгрунтя „картування” світу за принципом аналогії, що сприяє концептуалізації абстрактних понять завдяки проектуванню емпіричних уявлень соціуму. У символі *Давид і Голіаф* констатуємо наявність нових семантичних нашарувань на основний зміст біблійного концепту, які дещо обмежують її сакральне символічне значення. У біблійному дискурсі така одиниця акцентує на беззаперечній перемозі розуму, відваги і віри в Бога над грубою силою, неправдою, гріхом, оскільки боротьба добра і зла – це „війна Господа”.

Когнітивне семантичне моделювання розв'язує проблему залежності мовного значення від пізнавального досвіду індивіда, спроектованого на мовний рівень. Образність Марії Магдалини – одна з найсуперечливіших у біблійній картині світу. За євангельською оповіддю, Марія із Магдали не була розпусницею, натомість – вона впливова, багата жінка. Після зцілення від страшної недуги Ісусом (Лк. 8: 2) стала послідовницею вчення Месії, жінкою-мироносицею (Мр. 15: 40-41; Лк. 8: 3). Перебування біля Христового гробу є доказом її щирої віри в обраність Учителя, лише завдяки якій вона стала свідком події, що змінила світову історію. Марія є носієм Святого Світла, що береже християн від експансії сил зла. Символіка *Марія Магдалина* в біблійному дискурсі є маркером жінки-праведниці, актуалізує позитивну семантику: духовна досконалість, міцна християнська віра, місіонерство; фразеологічна ж одиниця функціонує зі зміненою семантикою, маніфестує негативну конотацію, антропонім як складник фраземи оприявлює протилежні риси денотата:

Біблійні вербалізатори концепту *віра*

Символема	Прототип	Символьне значення	Фразеологічне значення
<i>віра Авеля</i>	перший мученик, праведник (Мт. 23: 35)	людина, що акумулювала стійку віру в Бога, прообраз Ісуса Христа	прагнення до духовної досконалості, праведності, до життя в гармонії [4, с. 168]
<i>угодна Богові жертва Авеля (жертва Авеля)</i>	„Вірою Авель приніс жертву кращу...” (1 М. 4: 4; 1 Ів. 3: 21)	жертва з чистими помислами; символ Агнця Божого	любов до Господа, міцна, непохитна віра [9, с. 183]
<i>Нойв ковчег</i>	„...наповнилась земля насильством... І ось я винищу їх із землі...” (1 М. 6: 13), окрім Ноя за його міцну віру	засіб порятунку, наданий Богом	надійний притулок від негоди чи злигоднів; переповнене різними людьми приміщення [2, с. 33] або засіб порятунку
<i>Йосип (Іосиф) Прекрасний</i>	улюблений син Якова й Рахілі, молодий, вродливий, богобоязний; його брати через заздрість продали в єгипетський полон, але він, попри всі випробування, не втратив непохитну віру (1 М. 37, 39)	символ не лише красивої, а й цнотливої людини з непохитною вірою в Бога	красивий цнотливий юнак [2, с. 47]
<i>праведний (багатотраждальний) Іов (Йов)</i>	старозаповітний праведник, віру якого Бог дозволив сатані випробувати на непохитність (Йов 2-14, 17-42)	випробування праведника на міцну віру	про людину, що пережила багато лих, випробувань, але сприймала їх як належне; символ трагічної і водночас життєстверджувальної особистості [2, с. 102]
<i>невже і Саул у пророках?</i>	перший цар Ізраїльський, помазаний Богом як володар, аби врятувати ізраїльтян від філістимлян (1 Сам. 10: 5-11)	подив від несподіваної зміни духовної позиції	людина не на своєму місці; зміна поглядів [9, с. 29]
<i>плач (скорбота) Єремії</i>	пророк, який упродовж тривалого часу звинувачував свій народ у відступництві від Бога, пророкуючи вавилонський полон і руйнування Єрусалимського храму як Божу кару (Плач 1-5)	провісник грізних пророцтв, символ туги за духовною величчю праведної людини	скорбота над загибеллю великої справи [2, с. 131]; символ справедливості [9, с. 83]
<i>Давид і Голіаф</i>	беззбройний юнак перемагає Ім'ям Господа велетня Голіафа: „Ти йдеш на мене з мечем і списом та ратищем, а я йду на тебе в Ім'я Господа...” (1 Сам. 17: 42-51)	сподівання на Бога як Всемогутній захист; рятівна сила віри	неспівмірність порівнюваного [2, с. 92]
<i>воскресіння Лазаря</i>	„...не на смерть ця недуга, а на Божу славу... як будеш ти вірувати, – славу Божу побачиш” (Ів. 11: 4, 40)	воскресіння як винагорода за непохитну віру	відновлення чогось старого, забутого; оновлення після духовного занепаду; одужання після хвороби [2, с. 262; 10, с. 147]
<i>перетворити Савла в Павла</i>	учень Христа, що перед апостольським служінням брав участь у переслідуваннях перших християн (Дії 8, 9)	несподівана трансформація абсолютної <i>невіри</i> на <i>віру</i>	різка зміна переконань; проповідник [9, с. 326; 2, с. 181]
<i>Марія Магдалина</i>	впливова жінка „з місцевості Магдали”, зцілена Ісусом, одна з Його вірних послідовниць, що була відзначена можливістю першою побачити воскреслого Божого Сина (Лк. 8: 2; Мр. 16: 9)	символ новонаверненої людини; макросимвол Церкви, поширеної на весь європейський континуум	жінка легкої поведінки, навернена на шлях чесного життя [2, с. 253]; повія, що визнала свій порок і щиро в ньому покалася [9, с. 262]

акцентовано на гріху та каятті. Неонімний компонент спричинив затемнення внутрішньої форми, повністю нівелював біблійну символіку, актуалізуючи сему *блудниця, що кається в гріхах*; саме таке образно-символьне уявлення є ідіоматичним асоціатом. Отже, біблійну інтегральну сему *віра* трансформовано в сему *гріх*.

Мовні вербалізатори концепту *невіра* як компонента бінарми *віра / невіра* є маркерами пейоративного оцінювання біблійних образів: Єва, Лотова дружина, Хома, фараон єгипетський, Німрод як фундатор будівництва вавилонської вежі, сини Ізраїлеві, покарані вавилонським полонотом (табл. 2).

Таблиця 2

Імпліцитні вербалізатори біблійного концепту *невіра*

Символема	Прототип	Символьне значення	Фразеологічне значення
<i>праматір Єва</i>	перша людина, яка не повірила Богу, піддавшись спокусі сатани, що призвело до втрати всіма нащадками змоги життя вічного (1 М. 3)	жінка, яку легко спокусити	про типові риси характеру чи поведінки, властиві всім жінкам [2, с. 20]
<i>Лотова дружина</i>	„... Та коли ринув із небес на Содом і Гоморру вогненний сірчаний дощ, дружина Лотова не витерпіла, жіноча цікавість перемогла ангольську заборону – і вона оглянулася. Та й перетворилася на соляний стовп” [10, с. 164]	довіра Богові в будь-яких Його рішеннях, попри власні сумніви	непорушність, здивування, остовпіння від жаху [6, с. 349; 2, с. 42].
<i>кари єгипетські</i>	невіра фараона в існування Бога іудеїв, що призвела до жаклих наслідків (2 М. 7-12)	покарання за ідолопоклоніння, вперту відмову від віри в Господа	нестерпне тяжке покарання, стихійне лихо [6, с. 47]
<i>вавилонська вежа</i>	будівництво нащадками Хама під керівництвом Німрода великого храмового комплексу, центру світового жрецтва (1 М. 11: 4)	символ відступництва від Бога	справа, яка не буде повністю завершеною [6, с. 18]
<i>вавилонський полон</i>	замість „уповання на Всевишнього”, іудеї сповідували фальшиві релігії, за що їх було покарано тривалим полонотом у Вавилоні (Дан. 7-12)	Боже покарання іудеїв за зраду, невіру та ідолопоклоніння	рабство, неволя [2, с. 53]; кара божа, господня, вислів незадоволення [6, с. 364]
<i>Хома невірний (невірлячий)</i>	апостол Хома, який не повірив повідомленню про воскресіння Христа (Ів. 20: 24-29)	людина, яка критично ставиться до неперевіраних фактів дійсності	людина, що сумнівається в тому, що є істиною для інших [2, с. 175]; про людей, які вперто не вірять будь-чому, поки не переконаються на власні очі [6, с. 366]

Отже, зазначені символи з антропонімним і топонімним компонентами маркують біблійний концепт *невіра*. Такі ознаки, як недотримання заповідей Бога, тобто невіра в Нього, духовна та моральна недосконалість актуалізовані як показники гріховності. Поєднання номінативної та концептуальної функцій спричинене нівелюванням предметної номінації, підпорядкуванням її певного значення концептуальному змісту, водночас предметне позначення уточнює вербалізоване наповнення концепту завдяки метафоризації. Метафора не створює концептів особли-

вого виду, вона формує, з'ясовує і виражає один концепт через інший, через його ім'я за певною моделлю взаємодії.

У проаналізованих символах як вербалізаторах концепту *невіра* наявна схожість символічного біблійного та фразеологічного значень. Проте сталій сполуці *Хома невірний (невірлячий)* притаманне неоднозначне оцінювання, зумовлене експлікаціо-налом *невірний*, що виявляє затемнення внутрішньої форми (а відтак і значне напруження й експресивність), яке виникає завдяки поєднанню етимологічного й архаїчного значень неонімного

компонента *невірний* – „непевнений у вірі, хибний, той, що сумнівається, маловірний” [6, с. 508] і його актуальної семантики – „той, якому не можна вірити, довіряти, хто зраджує свій обов’язок, підступний” [2, с. 70]. На думку теологів, історія апостола Хоми – це історія християнської церкви і людства загалом, що завжди переживали часи невіри, слабодухості, сумнівів. Архаїчний компонент нівелює символічну образність, сублимуючи її на прозоріший у семантиці інваріант *невірчаний*. Особливістю названих символів є прозорість у з’ясуванні внутрішньої форми за біблійним контекстом, у якому сформовано оцінний компонент концептуального значення.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Аналіз сталих мовних сполук, які сформувалися за біблійного й мовного контекстів, потребує не лише оперування певними лінгвістичними процесами, а й застосування відповідних знань з історії, біблієзнавства й культури. Семантична мотивація таких одиниць є надбанням народної філософії, етики й естетики. Вербалізуючись у мовному дискурсі, вони експлікують лексичну взаємодію архетипних, асоціативних і стереотипних уявлень українського етносу. Тому вважаємо перспективним системний лінгвокультурологічний аналіз провідних концептів, що сприятиме відтворенню цілісної українськомовної картини світу.

Список літератури:

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту; [переклад проф. Івана Огієнка]. К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. 1375 с.
2. Коваль А. П. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К. : Либідь, 2001. 312 с.
3. Кононенко В. І. Концепт і символ: лінгвокультурологічний аспект // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей. К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 157-162.
4. Решетняк О. О. Символема як один із репрезентантів біблійної картини світу. *Вісник Дніпропетровського університету*. Дніпропетровськ : Видавництво Дніпропетровського національного університету, 2013. Вип. 19. Т. 3/1. № 11. С. 163–169. (Серія „Мовознавство”).
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1974. Т. V 840 с.
6. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.
7. Решетняк О. О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Слов’янськ, 2015. 258 с.
8. Ужченко В. Д. Фразеосемантичні лінії однієї „делікатної” варіантно-синонімічної групи. *Учені записки Таврійського ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія „Філологія”*. Т. 20 (59). № 6. 2007 р. С. 254–263.
9. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. К. : Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с., Кн. 2. 984 с.

Reshetniak O. O., Shvydka N. V. THE PARADIGM OF VERBALIZERS OF THE CATEGORICAL OPPOSITION *BELIEF / UNBELIEF*

The article is devoted to the study of the functioning of the paradigm of verbalizers of the categorical opposition belief / unbelief. The authors have been studied the status and features of this opposition in the Ukrainian-speaking usage. Among biblical concepts as representatives of universal human values, the universal eschatological opposition belief/unbelief occupies a special place, as it functions in the conceptual spheres of many nations. For the Ukrainian ethnic group, which has always been a carrier of high spirituality, the moral and ethical code is and will continue to be significant. Codifying information about an individual’s mentality, moral and ethical norms of society, such concepts model the conceptual and personal lacuna of the subject of conceptualization. Such substances can be considered as semantic features of the categorical concepts of belief / unbelief. Today, when the Ukrainian-Russian war continues, there is an urgent need for a clear structuring of the markers of the definitions of belief / unbelief

The onomasiological aspect of the study of nominative units determines the identification of the main meanings of the conceptual binary belief / unbelief, the outline of the inter-conceptual connection in the system of which they function. The ambiguous content of the meaning of biblical concepts somewhat compensates their ability to manifest their semantics because of the symbol system with anthroponymic components. Linguistic verbalizers of the concept of faith are markers of meliorative evaluation of biblical images that declare a positive mode. Linguistic verbalizers of the concept of unbelief as a component of the binary belief / unbelief are markers of pejorative evaluation of biblical images. The combination of nominative and conceptual functions is caused by the leveling of the subject nomination, subordinating its certain meaning to the conceptual content, while the subject designation clarifies the verbal content of the concept because of metaphorization.

Key words: *symboleme, verbalizers, belief, disbelief, pejorative and meliorative evaluation.*